

2.5. A MAGYARORSZÁGI ORVOSOK KÜLFÖLDI MUNKAVÁLLALÁSÁT BEFOLYÁSOLÓ TÉNYEZŐK*

HÁRS ÁGNES & SIMON DÁVID

Az orvosok iránti kereslet erőteljes növekedése az elmúlt néhány évtizedben felgyorsította az orvosmigrációt. Ebbe a globális folyamatba fokozatosan kapcsolódtak be a kelet-európai országok, és az uniós csatlakozást követően fel erősödött a kelet-európai orvosok Nyugat-Európába vándorlása (*Kaczmarczyk, 2006, Dumont–Zurn, 2007, Glinos és szerzőtársai, 2014, Merçay és szerzőtársai, 2015*). Az orvosvándorlás növekedését kísérő érdeklődést lassan követik a leírására alkalmas statisztikák, adatforrások (*Buchan és szerzőtársai, 2014, Dumont–Zurn, 2007, Merçay és szerzőtársai, 2015*). Ez jellemzi a magyarországi orvosmigráció vizsgálatát is, az adatok hiányát közelítő eljárások pótolják. A magyarországi orvosok számáról nincsen megbízható nyilvántartás.¹ A bizonytalanság azzal a lehetőséggel jár, hogy az orvosok létszámát túl- vagy alulbecsülik, a nyilvántartásból eltűnt orvosokról pedig az feltételezhető, hogy külföldre mentek.² Rendszerint nem a tényleges elvándorlást (*flow*), hanem ennek a lehetőségét mérik a migrációs potenciálra vonatkozó vizsgálatok, illetve a külföldi munkavállaláshoz szükséges hatósági igazolás igénylésekre építő elemzések is (*Balázs, 2012, Csernus és szerzőtársai, 2013, Eke és szerzőtársai, 2009, 2011*). Mindkét eljárás értelemszerűen felülbecsli az orvosok tényleges elvándorlását, és nem foglalkozik az orvosok visszavándorlásának a lehetőségével. Az emigráns orvosok számát (*stock*) tükörstatisztikák alapján a külföldön regisztrált magyar orvosok számával becsülhetjük, így a hazai orvoselvándorlás aránya is számszerűsíthető, eszerint 2012-ben a magyar orvosok 9–11 százaléka, mintegy 3250 orvos élt külföldön.³ A hazai orvoslétszámot a Gyógyszerészeti és Egészségügyi Minőség- és Szervezetfejlesztési Intézet állami foglalkoztatásban állókra vonatkozó adatai, a KSH házi orvosokra vonatkozó adatai és a csak magánorvosként dolgozóakra vonatkozó szakértői becslés alapján 30 000-re becsülhetjük. A tükörstatisztikák alapján az emigráns magyar orvosok állománya Németországra, az Egyesült Királyságra, valamint a Svédországra ismert (*OECD, 2015*), a három országban kiadott hatósági bizonyítványok aránya az összes kiadottnak 60 százaléka tehető (*Katona, 2015*), ezek alapján becsültük meg a külföldön dolgozó magyar orvosok számát.

A vizsgálat módszere, adatok

Adatfelvételünk a korábbi közelítő eljárások helyett a ténylegesen külföldön dolgozó orvosok megkérdezésével az orvosmigrációt magyarázó tényezőket kereste. Az adatfelvétel 2014 tavaszától 2015 teléig tartott. A vizsgálat a 2000–

* Az alfejezet alapjául szolgáló vizsgálatot a *Migráció az egészségügyben: jelenségek és magyarázatok* című, 101067. azonosító számú OTKA kutatási projekt támogatta.

1 A működési engedéllyel rendelkező orvosok nyilvántartásában a ténylegesen nem dolgozók is szerepelnek, az állami intézményben dolgozó orvosokról készült adatgyűjtésben nem szerepelnek a magánorvosok (a házi orvosok, fogorvosok, kizárólag magánklinikán dolgozók), akikről viszont nincsen önálló nyilvántartás.

2 Varga (2015) becslése igazolja, hogy a szakmaelhagyók aránya meghaladja a külföldre vándorlóké.

3 Varga Júlia a 2.4. alfejezetben eltérő adattartalommal adott becslése szűkebb sokasághoz (a nem teljes orvos népességhez) viszonyít, és a visszatérés feltételezésének az elvetésével magasabb elvándorlási arányt becsül.

2015 közötti időszakra vonatkozott. Két célcsoportot vizsgáltunk: a külföldi munkavállalással érintett orvosokat, akik 2000–2015 között bármikor legalább egy hétig külföldön dolgoztak, valamint – kontrollcsoportként – azokat, akik soha nem dolgoztak külföldön. A nehézséget a *jelenleg külföldön munkát vállaló* orvosok elérése jelentette, hálózati mintavételi módszert alkalmaztunk, amelyhez a külföldön munkát vállaló orvosok közösségi oldalainak tagjait használtuk kiinduló mintaként. A közösségi oldalon a válaszadó-vezérelt mintavétel (*Salganik, 2006*) egy módosított változatának az újra súlyozott véletlen bolyongás (*reweighted random walk*) szabályainak megfelelő mintát vettünk (*Gjoka és szerzőtársai 2010*). Az így kapott minta hibája nem tér el jelentősen a szokásos többlépcsős mintavételekétől [a mintavétel tervezésének (*design*) – az eltérő bekerülési valószínűségek – hatása 2 körülinek tekinthető], amely a mintaméret populációhoz viszonyított relatív nagysága (becslésük szerint 7 százalékra tehető ebben a szegmensben) miatt még alacsonyabb is lehet. Azokat a *hazai orvosokat*, akik sohasem dolgoztak külföldön, a munkahely régiójára, a foglalkoztatás típusára rétegzett véletlen mintán kérdeztük, majd az adatokat ezeknek és a korcsoportoknak megfelelően súlyoztuk. A *korábban külföldön munkát vállaló, de jelenleg Magyarországon dolgozó* orvosok esetében az előbb leírt mintavételi eljárással szűrőkérdezést végeztünk, és azokat kértük meg a kérdőív kitöltésére, akik célcsoportunk definíciójának (2000–2015 között dolgoztak külföldön) megfeleltek. A kérdésre minden esetben online felületen került sor. A minta összetétele a súlyozatlan elemszámok szerint: csak Magyarországon dolgozó orvos 736 fő, jelenleg Magyarországon, de korábban külföldön dolgozó orvos 154 fő, jelenleg külföldön dolgozó orvos 196 fő.

A külföldi munkavállalást motiváló tényezők

A migrációt motiváló legfontosabbnak tartott tényező, a várt reálbérnyereség méréséhez a kérdőívben szereplő kérdések közül a Magyarországon dolgozók esetében a hazai tényleges nettó jövedelmet és az azonos tapasztalattal külföldön várt bér mértékét, a külföldön dolgozók esetében a tényleges külföldi bért és az azonos tapasztalattal megszerezhető hazai bért használtuk, a külföldi bérek reálértékének kiszámításához pedig a külföldi megélhetési költségek hazaihoz viszonyított, válaszadó által vélt arányát alkalmaztuk. Annak érdekében, hogy a korábbi külföldi munkavállalás ne befolyásolja eredményeinket, az adatokat a jelenleg külföldön dolgozókra és a Magyarországon kívül korábban soha nem dolgozókra szűkítettük. A reálbérnyereség várakozást meghatározó tényezők átlagait a 2.5.1. táblázat mutatja.

A csak Magyarországon dolgozó orvosok a szakmájukban magasabbnak tartják a hazai havi nettó fizetéseket, mint a külföldön dolgozók. (Ezt a különbséget feltehetően az is magyarázza, hogy a külföldön dolgozó orvosok fiatalabbak.) A két csoport tagjai egyformán látják a magyarországi és külföldi

bérek közötti különbséget. A külföldön dolgozók az általuk vélt hazai szakmabeli bérekhez képest ténylegesen mintegy hatszoros jövedelemre tesznek szert. A hazai orvosok tényleges átlagos jövedelme meghaladja az általuk becsült átlagos szakmai bért. A külföldi és hazai megélhetési költségek különbségét a Magyarországon dolgozók valamelyest túlértékelik. Összességében az így számított reálbérnyereséget a Magyarországon élők magasabbra becsülik, de az eltérés nem szignifikáns.

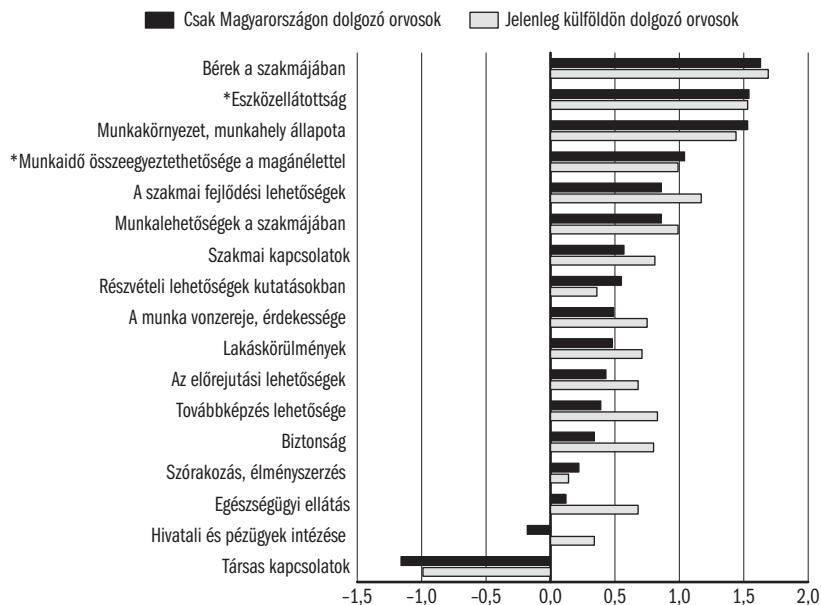
2.5.1. táblázat: A reálbérnyereség meghatározásához használt egyes tényezők átlaga

Tényező	Csak Magyarországon dolgozó orvosok		Jelenleg külföldön dolgozó orvosok		Tesztstatisztika	
	átlag	standard hiba	átlag	standard hiba	t	szignifikancia
Válaszadó szerinti havi nettó fizetés Magyarországon a szakmájában és tapasztalatával (ezer forint)	299,5	10,7	219,1	6,89	6,32	0,000
A válaszadó jelenlegi összes jövedelme (ezer forint)	326,8	7,38	1389,7	67,3	-15,7	0,000
Külföldi és hazai bér válaszadó által becsült aránya	6,44	0,09	6,52	0,17	-0,40	0,685
Külföldi és hazai megélhetési költségének válaszadó által becsült aránya	2,99	0,05	2,58	0,09	4,07	0,000
Számított reálbérnyereség (ezer forint)	407,8	23,31	374,9	22,34	1,01	0,309

A bérnyereség mellett további fontos tényezők is befolyásolhatják az orvosok elvándorlását. Ezeket a munkakörülményeket és az életkörülményeket vizsgáltuk. A vizsgált tényezők a következők voltak: 1) a szakmai fejlődés lehetősége, 2) előrejutási lehetőségek, 3) részvételi lehetőségek kutatásokban, 4) a munka vonzereje, érdekessége, 5) továbbképzés, 6) további szakképzés megszerzésének lehetősége, 7) szakmai kapcsolatok (főnök–beosztotti, csapatmunka), 8) munkalehetőségek a szakmájában, 9) társas kapcsolatok (rokonok, barátok), egészségügyi ellátás (hozzáférés, költségek), 10) hivatali és pénzügyek intézése (nyelvhasználat, szokások), 11) biztonság, 12) lakáskörülmények, 13) szórakozás, élményszerzés, 14) bérek a szakmájában, 15) eszközellátottság, 16) munkakörnyezet és a munkahely állapota, 17) a munkaidő összegegyeztetetősége a magánélettel.

Minden esetben azt a kérdést tettük fel, hogy az adott szempontból Magyarországot vagy a preferált külföldi országot értékelik-e kedvezőbbnek. Az egyes területek megítélésének a fontosságát is mértük, majd minden tényezőt ezzel súlyoztunk. A 2.5.1. ábrán összevetettük a csak Magyarországon dolgozó és a csak külföldön dolgozó orvosok véleményét.

2.5.1. ábra: Egyes munkavállalást befolyásoló tényezők megítélése
(az átlagértékek növekvő rendjében)

Megjegyzés: az egyes tényezők egyéni fontosságával súlyozott értékek átlagai, ötfokú skála, ahol a -2 az jelenti, hogy Magyarországon sokkal jobb, míg a +2 azt jelenti, hogy a preferált külföldi országban sokkal jobb.

A csillaggal jelzett tényező esetén az átlagok között nem volt szignifikáns különbség (minden egyéb esetben igen).

Az eltérések a két csoport között nem voltak jelentősek. Komolyabb különbségeket a Magyarországon dolgozó és a csak külföldön dolgozó orvosok között éppen azoknál a tényezőknél tapasztaltunk, amelyekben a külföldi és magyarországi helyzet között nem láttak jelentős eltérést. A vizsgált 17 tényezőtől 12-ben a külföldön dolgozó orvosok a külföldi helyzetet a hazai orvosoknál jobbnak látják, és mindössze három tényező volt, amelyben szignifikánsan rosszabbnak, ezek: 1) a munkakörnyezet és munkahely állapota, 2) a részvételi lehetőség kutatásokban és 3) a szórakozás, élményszerzés.

A külföldi munkavállalás magyarázatai és hatása

Logisztikus regressziós modellekkel vizsgáltuk az egyes tényezőknek a külföldi munkavállalás valószínűségére gyakorolt hatását. A kimeneti változó a külföldi vagy hazai munkavállalás volt, a becült marginális valószínűségeket mutatjuk be. Modellünk a jelenleg külföldön dolgozóakra és azokra vonatkozik, akik nem dolgoztak Magyarországon kívül. A külföldön munkát vállalók arányát a hazai orvosok 12 százalékára becsültük.⁴

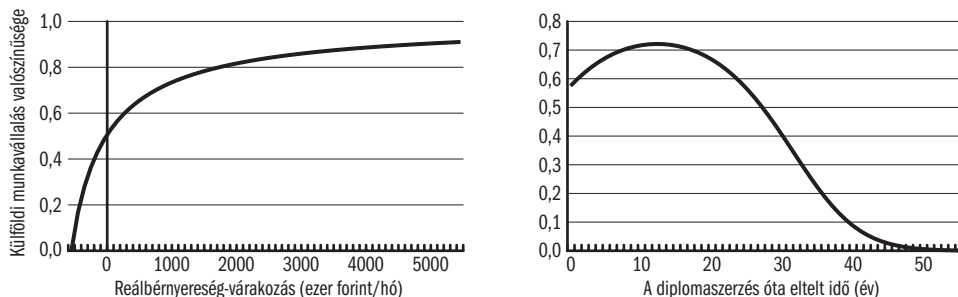
Alapmodellünkben a reálbérnyereség-várakozás hatását vizsgáltuk a külföldi munkavállalás valószínűségére. A jobb illeszkedés érdekében a modellben

⁴ Az előzőekben 2014-re 12 százalékra becsültük előre a külföldön dolgozó orvosok arányát a hazai orvosokhoz képest. Amennyiben becslésünktől a jelenleg külföldön munkát vállaló orvosok aránya eltér, az a becült eloszlások eltolódásával járhat, de nem befolyásolja azok alakját, illetve egyes értékek közötti eltérés irányát, mértékét.

a várt reálbérnyereség logaritmusá szerepelt. Alapmodellünket kontrolláltuk nemre, szakmára (orvos vagy fogorvos), a diplomaszerezés óta eltelt időre (és annak négyzetére), a szakvizsga státusára, valamint a potenciális célországra.⁵ A modell jó illeszkedést és megfelelő magyarázóerőt mutatott (Hosmer–Lemeshow-teszt: $p = 0,351$; Nagelkerke-féle pszeudo $R^2 = 0,291$).

Modellünk szerint az orvosok már bérnyereség nélkül is hajlandók lennének külföldön munkát vállalni. A további bérnyereség egyre csökkenő mértékben emeli tovább a külföldi munkavállalás valószínűségét, amely végül az igen magas havi 3,5 millió forinttól nagyon kis mértékben konvergál a 90 százalékhoz. Minden vizsgált kontrolltényező szignifikáns volt. A diplomaszerezés óta eltelt idő eleinte kismértékben növeli a külföldi munkavállalás valószínűségét, majd tíz évvel a pályakezdést követően csökkenteni kezdi ezt a valószínűséget, és a pálya végére hatása lényegében nullára esik vissza (2.5.2. ábra).

2.5.2. ábra: A reálbérnyereség-várakozás és a diplomaszerezés óta eltelt idő hatása a külföldi munkavállalás valószínűségére

A férfiak, a szakvizsgával nem rendelkezők és az orvosok nagyobb valószínűséggel vállalnak külföldön munkát, mint a nők, a szakvizsgával rendelkezők, illetve a fogorvosok. A Németországot választók vállalnak legnagyobb valószínűséggel munkát külföldön, az Egyesült Királyságot, illetve a skandináv országokat preferálók esetében a külföldi munkavállalás valószínűsége minden egyéb tényező azonossága esetén 14–17 százalékponttal alacsonyabb (2.5.2. táblázat).

Modellünket két irányba bővítettük: egyrészt figyelembe vettük a külföldi munkavállalás további tényezőit, másrészt a hazai munkaerőpiacra gyakorolt hatás szempontjából fontos tényezőket.

A bérnyereség mellett a külföldi munkavállalás további tényezőit (lásd a korábban felsorolt 17 tényezőt) vizsgáló modellünk főbb eredményeit a 2.5.3. ábra mutatja be.

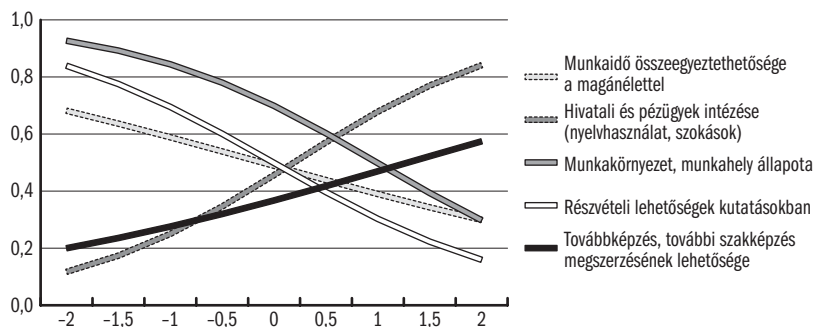
A munka- és életkörülmények közül öt tényező volt szignifikáns. A továbbképzés lehetősége és a hivatali és pénzügyek intézése esetén a választott ország jobb megítélése a külföldi munkavállalás nagyobb valószínűségével jár együtt. Három másik tényező esetén az összefüggés fordított volt.

⁵ A számított marginális valószínűség vonatkoztatási csoportja minden esetben a célországgént Németországot megjelölő, pályakezdő, szakvizsga nélküli, férfi orvos – átlagos bérnyereség várakozással.

2.5.2. táblázat: Egyes kontrolltényezők hatása a külföldi munkavállalás valószínűségére

Tényező	Wald-statisztika	Szignifikancia	Külföldi munkavállalás valószínűsége
Nem	6,27	0,012	
Férfi			0,58
Nő			0,42
Szakma	4,77	0,029	
Orvos			0,58
Fogorvos			0,33
Szakvizsga	15,54	0,000	
Nincs			0,58
Van			0,17
Célország (preferált ország)	22,68	0,000	
Németország			0,58
Egyesült Királyság			0,44
Skandinávia			0,41
Egyéb ország			0,25

2.5.3. ábra: A munka- és életkörülmények megítélésének marginális hatása a külföldi munkavállalásra

A bérnyereség hatása ebben a modellben kisebb volt. Csak 630 ezer forintos bérnyereség esetén dolgoznának az orvosok inkább külföldön, mint otthon. A bérnyereség növekedésével egyenletesen növekedett a külföldi munkavállalás valószínűsége. Ez az eltérés arra utal, hogy a bérnyereség hatása nem független a várt életkörülményektől (ezt azonban közvetlenül nem tudtuk tesztelni a kis mintaméret miatt). A végzés óta eltelt idő hatása is kissé módosul: a külföldi munkavállalás valószínűségének maximuma a pályakezdést követő körülbelül hetedik évre tolodott és ezt követően rohamosan csökken (a huszadik évre a maximum harmadára esett vissza).

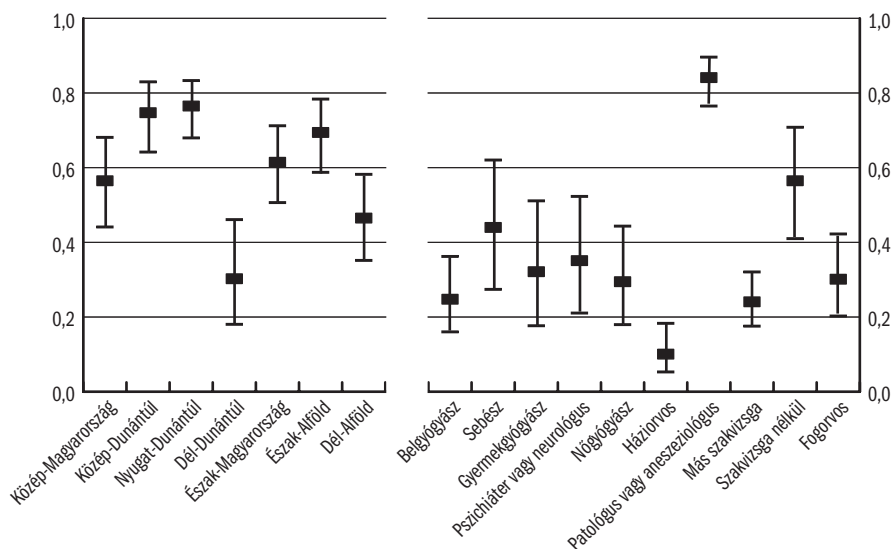
A munkakörnyezet és a kutatásokban való részvételi lehetőség megítélésének negatív hatása azzal magyarázható, hogy a külföldön munkát vállaló orvosok *ceteris paribus* igazolhatóan rosszabbnak értékelik ezt a szempontot, mint az otthon dolgozók.⁶ Másként fogalmazva e tényezők esetén a hazai or-

⁶ Ezt külön regressziós modellel igazoltuk, melyre itt hely hiányában nem térünk ki részletesen.

vosok képe idealizált a külföldi viszonyokról. Hasonló lehet a helyzet a munka és magánélet összeegyeztethetősége terén is, azonban itt a minta mérete nem tette lehetővé a szignifikáns eltérés kimutatását.

Utolsó modellünk az alapmodellen túl két tényező, a magyarországi tartózkodás régiója és a szakvizsga alapján a hazai munkaerőpiacra gyakorolt hatást igyekszik megbecsülni (2.5.4. ábra).

2.5.4. ábra: A régió és a szakvizsga hatása a külföldi munkavállalásra

Megjegyzés: a sávok a becslések standard hibáját jelzik.

A régiók között jelentősek a különbségek. A Dél-Dunántúlról a külföldi munkavállalás valószínűsége kicsi, a Közép- és Nyugat-Dunántúlról, valamint az Észak-Alföldi régióból inkább magas, hasonlóan az általános elvándorlást jellemző képhez (Hárs–Simon, 2015). Elsősorban a patológusok és az aneszteziológusok, illetve a szakvizsga nélküliek esetében magasabb a külföldi munkavállalás valószínűsége. Közismert, hogy patológusok és aneszteziológusok alacsony paraszolvenciából származó jövedelme az, ami magyarázhatja a nagyobb mobilitási hajlandóságot. A háziorvosok esetében ezzel szemben az átlagos alatt mozog a külföldi munkavállalás valószínűsége. (A vizsgált modell megfelelő illeszkedésű és jó magyarázó erejű: Hosmer–Lemeshow-teszt: $p = 0,420$; Nagelkerke-féle pszeudo $R^2 = 0,379$.)

Következtetések

A külföldi bérelőnyt az orvosok jelentősnek látják, a válaszadók által becslés bérnyereség átlagosan több mint hatszorosnak bizonyult. A kiszámított nettó reálbérnyereség azonban alig több mint kétszeres volt. A külföldön dolgozó orvosok hazatérését a munka- és életkörülmények közül kevés tényező

motiválhatja, a tényezők döntő többségében a hazai kollégáiknál kedvezőtlenebbnek látták a külföldön dolgozók a magyarországi helyzetet. Ugyanakkor modellünk alapján úgy tűnik, már kisebb mértékű béremelés is alkalmas a külföldi munkavállalás valószínűségének csökkentésére. Különösen fontos ez a pályakezdő, szakvizsga előtt állók esetében, mivel később a külföldi munkavállalás valószínűsége meredeken esik. Fontos a képzés, továbbképzés színvonalának javítása is, mivel ez az a tényező, ami modellbecsléseink szerint csökkenti a külföldi munkavállalás valószínűségét. A szakmai tényezőkön túl fontos visszatartó erő lehet a hivatali és pénzügyek intézésének könnyítése (ez utóbbi az általános ügyintézés hazai nehézségeinek külföldi munkavállalásra gyakorolt hatására utal).

Hivatkozások

- BALÁZS PÉTER (2012): Orvosi létszámok és a nemzetközi orvosmigráció aktuális hatása Magyarországon. *Orvosi Hetilap*, 153. évf. 7. sz., 250–256. o.
- BUCHAN, J.–WISMAR, M.–GLINOS, I. A.–BREMNER, J. (szerk.) (2014): [Health professional mobility in a changing Europe. New dynamics, mobile individuals and diverse responses](#). Vol. II. The European Observatory on Health Systems and Policies, Observatory Studies Series 32. WHO, Koppenhága.
- CSERNUS RÉKA–EKE EDIT–GIRASEK EDMOND–RAGÁNY KÁROLY (2013): Migráció az egészségügyben. *Magyar Tudomány*, 173. évf. 3. sz. 292–298. o.
- DUMONT, J.-CH.–ZURN, P. (2007): [Immigrant Health Workers in OECD Countries in the Broader Context of Highly Skilled Migration](#). International Migration Outlook, OECD, Párizs, 161–207. o.
- EKE EDIT–GIRASEK EDMOND–SZÓCSKA MIKLÓS (2009): A migráció a magyar orvosok körében. *Statistikai Szemle*, 87. évf. 7–8. sz. 795–827. o.
- EKE EDIT–GIRASEK EDMOND–SZÓCSKA MIKLÓS (2011): From melting pot to laboratory of change in central Europe: Hungary and health workforce migration. Megjelent: *Wismar, M.–Maier, C. B.–Glinos, I. A.–Dussault, G.–Figueras J.* (szerk.): [Health professional mobility and health systems: Evidence from 17 European countries](#). Observatory studies series, 23. World Health Organization, Genf.
- GJOKA, M.–KURANT, M.–BUTTS, C. T.–MARKOPOULOU, A. (2010): [Walking in Facebook: A case study of unbiased sampling of OSNs](#). IEEE INFOCOM, 2010, 1–9. o.
- GLINOS, I. A.–BUCHAN, J.–WISMAR, M. (2014): Health professional mobility in a changing Europe: lessons and findings. Megjelent: *Buchan és szerzőtársai* (2014) 17–32. o.
- HÁRS ÁGNES–SIMON DÁVID (2015): [A munkaerő-migráció változása a kétezres években Magyarországon](#). Budapesti Munkagazdaságtani Füzetek, BWP, 2015/2.
- KACZMARCZYK, P. (2006): [Highly Skilled Migration from Poland and Other OECD Countries – Myths and Reality](#). Reports and Analyses, 17/06, Center for International Relations, Varsó.
- KATONA ESZTER (2015): Migráció az egészségügyben. Az orvosmigráció alakulása 2009 és 2013 között. Az Egészségügyi Engedélyezési és Közigazgatási Hivatal adatainak elemzése alapján. OTDK dolgozat.
- MERÇAY, C.–DUMONT, J.-CH.–LAFORTUNE, G. (2015): Changing patterns in the international migration of doctors and nurses to OECD countries. Megjelent: *OECD* (2015) 105–176. o.
- OECD (2015): International Migration Outlook, 2015. OECD Publishing, Párizs.
- SALGANIK, M. J. (2006): Variance Estimation, Design Effects, and Sample Size Calculations for Respondent-Driven Sampling. *Journal of Urban Health, Bulletin of the New York Academy of Medicine*, Vol. 83. No. 7. 98–112. o.
- VARGA JÚLIA (2016): [Hova lettek az orvosok? Az orvosok külföldre vándorlása és pályaelhagyása Magyarországon, 2003–2011](#). *Közgazdasági Szemle*, 63. évf. 1. sz. 1–26. old.